

Eiropas un Latvijas ekonomiskās attīstības perspektīvas Covid-19 pēckrīzes periodā un Eiropas finansējuma sniegtās iespējas

Referāts Latvijas Universitātes 79. starptautiskajā zinātniskajā konferencē

Video konferencē no Briseles, 2021.gada 10.februārī

Augsti godātais rektora kungs!

Dāmas un kungji!

Vispirms es gribētu pateikties Latvijas Universitātes vadībai par uzaicinājumu uzstāties šajā ikgadējā konferencē.

Manas iepriekšējās uzstāšanās LU konferencēs un to tēmas bija saistītas ar priecīgiem un svinīgiem notikumiem valsts dzīvē, tādiem, kā Latvijas valsts un Latvijas Universitātes simtgades. Šī gada referāts būs saistīts ar pašlaik aktuālāko tēmu – Covid-19 pandēmiju un tās ekonomiskajām sekām.

Tā ir jau otrā liela mēroga krīze kopš 21.gadsimta sākuma. Abām krīzēm ir dažas kopīgas iezīmes, tomēr to cēloņi, dinamika un ietekme būtiski atšķiras.

Mazliet vēlāk pievērsīšos šo krīžu salīdzinājumam un tam, kā Eiropas Savienība (ES) reaģēja uz abām krīzēm, bet sākšu ar dažiem vispārīgiem vērojumiem.

Katra krīze izmaina pasauli savā veidā, bet viena iezīme krīzēm ir kopīga – nenoteiktība. Covid-19 krīze nav izņēmums. Teiciens “Ja gribi izmainīt pasauli, izmaini cilvēku uzvedību”, manuprāt, labi raksturo Covid-19 ietekmi uz pasauli.

Griķu un tualetes papīra trūkums lielveikalos, sejas maskas publiskajā telpā, sasveicināšanās ar elkoņiem, darba sanāksmes Webex, Zoom vai citās platformās. Datora ekrāns, kā galvenais saziņas līdzeklis ar ārpasauli mājāsēdes apstākļos. Tās ir tikai dažas pandēmijas ieviestās izmaiņas cilvēka uzvedībā.

Viens ir skaidrs – šobrīd mēs piedzīvojam ko vairāk, kā kārtējo triecienu ekonomikai. Papildus ekonomiskajai un sociālajai krīzei, pandēmija ir būtiski mainījusi mūsu darba un saskarsmes formas, mūsu ikdienas pieradumus.

Publiskajā telpā bieži tiek veikti salīdzinājumi starp 1918.gada spāņu gripas un 2020.gada Covid-19 pandēmijām. Tās ir ļoti dažādas, atšķiras gan paša vīrusa epidemioloģiskās izpausmes un riska grupas, gan kopējais ekonomiskais un sociālais konteksts pasaulē.

Tā, piemēram, 1918.gada pandēmijas laikā lielākā riska grupa bija cilvēki vecumā no 18 līdz 45 gadiem¹. Vecāka gadagājuma cilvēkiem, savukārt, bija zināma imunitāte pret vīrusu. Tagad lielākā riska grupa ir tieši seniori un cilvēki ar hroniskām saslimšanām.

Jāņem vērā arī tas, ka 1918.gads bija vēl pēdējais I Pasaules kara gads. Kara izpostīta infrastruktūra, nefunkcionējoša ekonomika, katastrofāli sanitārie apstākļi un karadarbības rezultātā jau tā pārpildītās slimnīcas bija galvenie faktori, kas padarīja 1918.gada pandēmiju par vienu no nāvējošākajām kopš viduslaiku lielajām mēra epidēmijām.

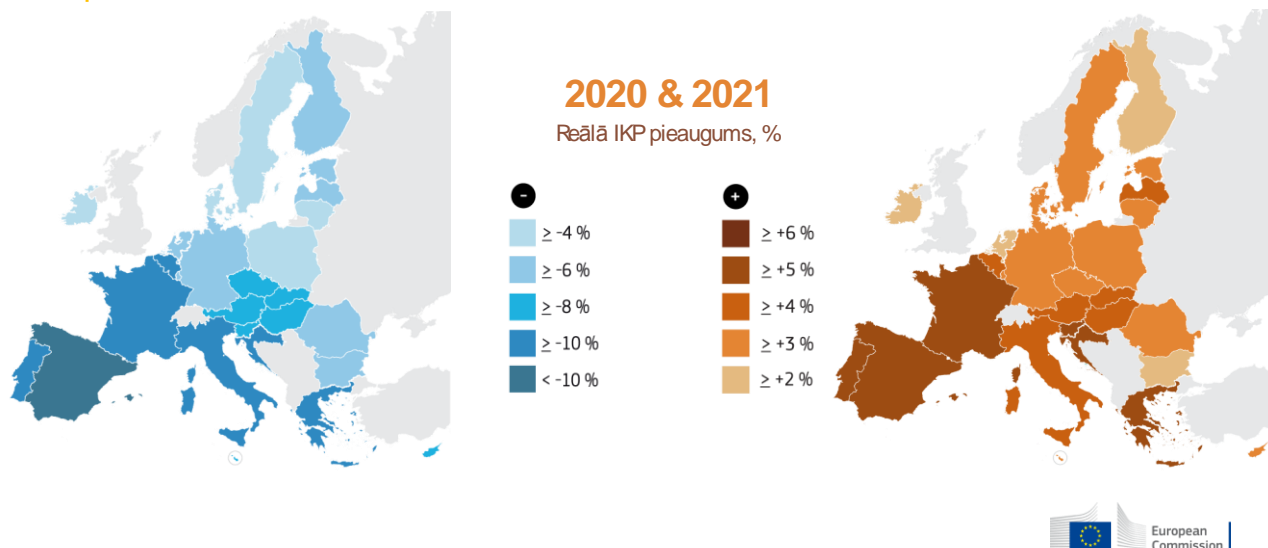
No ekonomikas viedokļa tomēr ir lietderīgāk salīdzināt pašreizējo pandēmijas izraisīto krīzi ar neseno globālo finanšu un ekonomisko krīzi. Šādu salīdzinājumu pievienotā vērtība ir vienkāršs pieņēmums, ka teorētiski katrai iepriekšējai krīzei ir jāpalīdz mums labāk sagatavoties nākamajai. Referātā vērtēšu, vai tas bijis arī šoreiz?

Visbeidzot, sniegšu savu skatījumu uz Latvijas izaicinājumiem un ekonomikas atkopšanās iespējām pēckrīzes periodā. Šeit svarīgi būs pilnvērtīgi izmantot ES finansējuma sniegtās iespējas, tādēļ referātā pieskaršos arī šai tēmai.

Pirms diskutēt par krīzes pārvarēšanu, jāieziņē galvenās ekonomiskās tendences. Tādēļ sākumā sniegšu īsu ieskatu pasaules, Eiropas un Latvijas ekonomiskajās aktualitātēs un Covid-19 pandēmijas ietekmi uz tām.

¹ <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-the-gilded-age-and-progressive-era/article/reconsidering-the-191819-influenza-pandemic-in-the-age-of-covid19/5E5A6456FF7A788BFD9927B534004895>

Ekonomikas konteksts

Pandēmijas rezultātā ieviestie ierobežojumi ir negatīvi ietekmējuši visas pasaules ekonomiku. Par atskaites punktu var ņemt 2020.gada janvāri, kad parādījās pirmā informācija par jaunā Covid-19 vīrusa nopietnību Ķīnas provincē Uhaņā. Covid-19 pandēmijas, un ar to saistītie ierobežojumi un joprojām lielā nenoteiktība bija faktori, kuru rezultātā pirmām kārtām cieta globālais patēriņš, investīcijas un tirdzniecība.

Pasaules IKP 2020.gada pirmajā ceturksnī kritās par 3,1%, salīdzinot ar iepriekšējo ceturksni, otrajā ceturksnī - par 6,9%, pirms strauja pieauguma par 8,3% gada trešajā ceturksnī. Trešā ceturksņa pieaugumu lielā mērā noteica ierobežojumu atvieglošana un plaša mēroga fiskālās un monetārās politikas pasākumi ekonomikas stimulēšanai. Šo pasākumu rezultātā, zināmā mērā, ir izdevies amortizēt krīzes radīto triecienu ekonomikai un iedzīvotāju ienākumiem. Šie pasākumi nodrošināja arī to, ka palika atvērti kreditēšanas kanāli. Rudenī sākoties pandēmijas otrajam vilnim, ceturtā ceturksņa ekonomikas dati, diemžēl, atkal pasliktinājās.

Saskaņā ar Eiropas Komisijas rudens ekonomiskajām prognozēm, pasaules IKP (izņemot Eiropas Savienību) pagājušajā gadā saruka par 3,8%, bet šogad pieaugs par 4,7%.

Te gan jāuzsver, ka rīt Eiropas Komisija publiskos jauno – ziemas ekonomisko prognozi. Līdz ar to uz konkrētajiem skaitļiem nevajadzētu fokusēties, tos pieminu, lai iezīmētu kopējās tendences. Jaunās prognozes pirms to publiskošanas man, diemžēl, nav tiesību izpaust.

ASV pagājušā gada pēdējā ceturksnī ekonomiskā aktivitāte turpināja augt, kaut arī izaugsmes tempi palēninājās un saglabājās augsts iedzīvotāju inficēšanās līmenis ar Covid-19. Kaut arī epidemioloģiskās tendences ASV šobrīd vēl var uzskatīt par nozīmīgu riska faktoru, jaunievēlētā ASV prezidenta Baidena jau paziņotie un vēl plānotie ekonomikas atbalsta pasākumi ļauj cerēt uz pašreizējo tendenču korekciju pozitīvā virzienā.

Apvienotajā Karalistē pašreizējie ierobežojumi ir pasliktinājuši ekonomikas īstermiņa tendences. Tomēr decembrī panāktā Brexit vienošanās un relatīvi ātri izvērstā vakcinēšanas kampaņa dod pamatu uzskatīt, ka šīs īstermiņa negatīvās tendences tiks pārvarētas.

Ķīna bija vienīgā no pasaules lielajām ekonomikām, kas pagājušajā gadā pieredzēja izaugsmi. Tomēr arī Ķīnā pagājušajā gadā bija zemākais izaugsmes temps kopš Mao Dzeduna nāves 1976.gadā.² Pēdējie dati liecina par dinamisku ekonomikas atlabšanu, ar patēriņa atjaunošanos visos sektoros, tai skaitā arī tā saucamajos kontakt- vai saskares sektoros - tādos kā kultūras un izklaides pakalpojumi.

[Eiropa]

Tendences Eiropas ekonomikā ir bijušas līdzīgas pasaules ekonomikai. Pēc ierobežojumu ieviešanas un strauja ekonomikas krituma gada pirmajā pusē sekoja situācijas uzlabošanās trešajā ceturksnī.

Sliktā ziņa ir tā, ka rudenī epidemioloģiskā situācija atkal pasliktinājās. Sākās pandēmijas otrais vilnis ar to saistītajiem ierobežojumiem, kuriem ir spēcīga negatīva ietekme uz ekonomiku. Vīrusa mutāciju rezultātā arī Eiropā ir sākuši izplatīties jauni, pēc epidemiologu vērtējuma - krietni lipīgāki vīrusa paveidi.

Labās ziņas, pirmkārt, ir saistītas ar agrāku nekā paredzēts vakcīnu pieejamību. 2020.gada pašā nogalē visās Eiropas Savienības dalībvalstīs tika uzsākta

² <https://www.wsj.com/articles/china-is-the-only-major-economy-to-report-economic-growth-for-2020-11610936187>

vakcinēšanas kampaņa, un tas ļaus pakāpeniski samazināt vīrusa izplatību. Jāatceras, ka vēl pirms pusgada vakcīnu pieejamība tika prognozēta ne ātrāk kā šī gada pavasarī.

Otrkārt, pozitīvi bija tas, ka Eiropas Savienības līmenī izdevās vienoties par apjomīgiem ekonomikas stimulēšanas pasākumiem. Tas attiecas gan uz krīzes periodu, gan uz ekonomikas atlabšanas fāzi. Runājot par ekonomikas atjaunošanu, pagājušā gada jūlijā Eiropas Savienības Padome vienojās par ES nākamo daudzgadu budžetu un Eiropas ekonomikas atjaunošanas plānu - NextGenerationEU. Decembrī tika panākta arī politiskā vienošanās ar Eiropas Parlamentu. Minētie instrumenti rada stabilu finanšu ietvaru un ir svarīgs priekšnosacījums ātrai un sekmīgai krīzes pārvarēšanai.

Visbeidzot, pagājušā gada 24.decembrī Eiropas Komisija panāca vienošanos par turpmāko sadarbību starp Eiropas Savienību un Apvienoto Karalisti. Vienošanās būtiski samazina Brexit negatīvās ekonomiskās sekas.

Īsi apkopojot: kaut arī īstermiņā ekonomiskās perspektīvas ir pasliktinājušās, agrāka vakcīnu pieejamība un ātra un apņēmīga Eiropas Savienības reakcija uz krīzi rada labu pamatu ekonomikas atlabšanai jau tuvākajos ceturkšņos.

[Situācija Latvijā]

Runājot par situāciju Latvijā, Covid-19 pandēmijas un noteikto ierobežojumu rezultātā 2020.gada otrajā ceturksnī ekonomikas kritums bija gandrīz 10%, salīdzinot ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu. Savukārt, pēc ierobežojumu atvieglošanas vasarā ekonomika strauji atkopās un trešajā ceturksnī IKP kritums bija tikai 3%.

Tomēr pandēmijas otrā viļņa rezultātā rudenī tika ieviesti stingrāki ierobežojumi, kuri nobremzēja uzsākušos ekonomikas atlabšanas procesu.

Var prognozēt, ka turpinoties ierobežojošajiem pasākumiem, šī gada pirmajā pusē ekonomikas atkopšanās joprojām būs lēna. Tomēr, ja valstī uzsāktā vakcinācijas kampaņa noritēs atbilstoši plānam, ekonomikas atlabšanas process ievērojami paātrināties gada otrajā pusē.

2020.gada pirmajos trīs ceturkšņos, salīdzinot ar iepriekšēja gada attiecīgo periodu, privātais patēriņš un eksports saruka par attiecīgi 10.5% un 4.7%.

Eksporta samazinājumu noteica milzīgs pakalpojumu eksporta kritums, kurš pārsniedza 20%, tomēr preču eksports pat nedaudz pieauga - par 2.5%. Arī investīciju sniegums bija ievērojami labāks nekā sākotnēji prognozēts, tām sarūkot vien par 0.8%.

Runājot par atsevišķām nozarēm, krīzes ietekme ir nevienmērīga, vairāk skarot, piemēram, tūrisma, viesmīlības, sabiedriskās ēdināšanas, transporta, jo īpaši aviotransporta nozares. Būtiski ir cietušas arī kultūras un izklaides pasākumu jomas. Šīm nozarēm ir īpaši svarīga ierobežojumu ātrāka atcelšana un valsts atbalsts līdz tam.

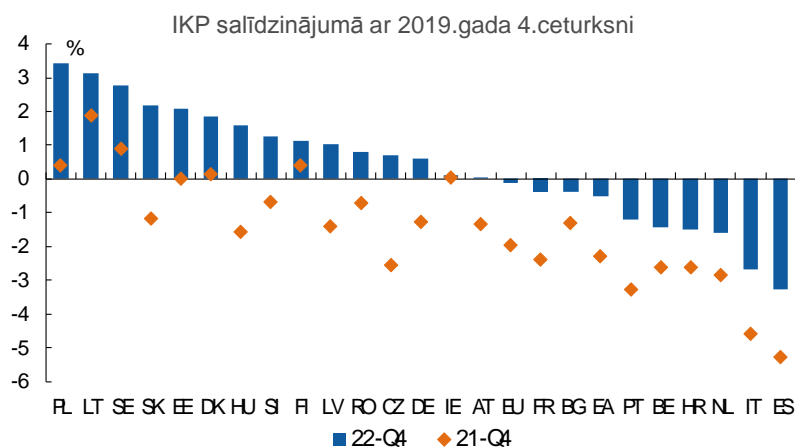
Vienlaikus krīze vairākām nozarēm ir sniegusi straujākas ekonomiskās izaugsmes iespējas. Ir būtiski pieaugusi digitālās ekonomikas loma: e-komercija, digitālā infrastruktūra un tiešsaistes platformas. Krīze ir paātrinājusi jau esošo tendenci, proti, digitālās ekonomikas, tirdzniecības un pakalpojumu attīstību.

Valsts budžeta izdevumi turpināja pieaugt, galvenokārt saistībā ar atbalsta pasākumiem pandēmijas pārvarēšanai. Pirmajos trīs ceturkšņos reālie budžeta izdevumi bija par 2.4% lielāki, nekā iepriekšējā gada attiecīgajā periodā.

Nodarbinātības rādītāji uzrāda mazāku kritumu, nekā sākotnēji prognozēts. Arī tas lielā mērā ir saistīts ar valsts īstenotajiem nodarbinātības un ienākumu atbalsta pasākumiem.

Kopumā Latvijas ekonomikas kritums 2020.gadā bija lēnāks, nekā vidēji ES, tomēr straujāks, kā pārējās Baltijas valstīs. Tas, iespējams, ir saistīts ar mazāk dāsniem atbalsta pasākumiem un ekonomikas struktūras ietekmi. Piemēram, aviācijas nozares īpatsvars pārējo Baltijas valstu ekonomikās ir mazāks. Pozitīvi ir tas, ka šogad Latvijas ekonomikai tiek prognozēta straujākā izaugsme starp Baltijas valstīm.

Nevienmērīgs IKP kritums un atkopšanās ātrums dalībvalstīs

Piezīme: ceturkšņa ekonomiskās prognozes nav pieejamas CY, EL, MT un LU.

Runājot par ekonomikas atjaunošanos, ES un arī Latvijas ekonomika pirms-krīzes līmeni sasniegs 2022.gadā. Tomēr ekonomikas atjaunošanās nebūs vienmērīga - līdz 2022.gada beigām apmēram puse ES dalībvalstu neatgūs pirms-krīzes IKP līmeni. No lielākajām dalībvalstīm, tikai Vācija un Polija uz 2022.gada beigām pārsniegs pirms-krīzes līmeni.

[Īss krīžu salīdzinājums]

Kā jau minēju, lai izvērtētu ES rīcību krīzes pārvarēšanā, vajag izprast krīzes cēloņus un arī mācības no iepriekšējās krīzes – kas ir kopīgs un kas ir atšķirīgs.

Par globālo finanšu un ekonomisko krīzi ir rakstīts daudz, tādēļ īsumā tikai atgādināšu galvenos punktus. Krīzes pirmsākumi meklējami ASV un to noteica tādi faktori, kā viegla lētu kredītu pieejamība, bezatbildīga kreditēšana, kas veicināja nekustamā īpašuma burbuļa veidošanos, kā arī nepietiekama finanšu sektora uzraudzība.

Lehman Brothers bankas sabrukums 2008.gadā izraisīja ķēdes reakciju un paniku finanšu tirgos, kas noveda pie pilnīgas kreditēšanas apstāšanās.

Amerikas finanšu sektora sabrukums ieveda valsti, un pēc tam arī visu pasaules ekonomiku dziļā recesijā.

Globālās finanšu sistēmas ciešā savstarpējā sasaiste bija viens no galvenajiem iemesliem krīzes ātrajai izplatībai. Piemēram, Eiropas bankas, kas arī bija dziļi iesaistītas augsta riska hipotekārās kreditēšanas operācijās ASV, piedzīvoja tikpat smagus zaudējumus, kā daudzas amerikāņu bankas un bija galvenais kanāls krīzes pārvešanā uz Eiropu. Bankas abās Atlantijas okeāna pusēs izmantoja līdzīgus biznesa modeļus un piedzīvoja līdzīgas finansiālās problēmas, ko raksturoja nepietiekama kapitalizācija un likviditāte.

Finanšu krīzei sekoja valsts parāda krīze, kad vairākas eirozonas valstis - Grieķija, Portugāle, Īrija, Kipra un Spānija bija spiestas meklēt starptautisko aizdevēju - citu eirozonas valstu, Starptautiskā valūtas fonda un Eiropas Centrālās bankas palīdzību.

Grieķijas un Portugāles gadījumā valsts parāda ilgtspējas problēmas bija lielā mērā saistītas ar pirmskrīzes periodā īstenoto nelīdzsvaroto fiskālo politiku. Turpretī Īrijas un Kipras krīžu cēlonis bija valsts finanšu sektora problēmas. Problemātisko banku rekapitalizācijas un restrukturizācijas izmaksas krita uz valsts pleciem, tādējādi ļoti būtiski palielinot valsts budžeta deficītu un parādu. Spānijas gadījumā augstākminētās problēmas bija mazāk izteiktas, bet kombinējās ar izteiktu nekustamā īpašuma burbuli.

[Latvija]

Arī Latvijā abu krīžu cēloņi un dinamika būtiski atšķiras. Par 2008. – 2010.gadu krīzi kopā ar Andersu Aslundu esmu sarakstījis grāmatu “Kā Latvija pārvarēja finanšu krīzi”, tādēļ tikai divos vārdos atgādināšu krīzes scenāriju.

Kā visi droši vien atceras, Latvijā krīzi izraisīja ārvalstu kredītu stimulēta ekonomikas pārkaršana. Globālās finanšu krīzes rezultātā apstājās finanšu plūsmas, plīsa nekustamā īpašuma burbulis un Latvijas ekonomika piedzīvoja “smago piezemēšanos”. “Parex” bankas problēmas un sekojošā nacionalizācija 2008.gada nogalē prasīja milzīgus budžeta līdzekļus un Latvija bija spiesta vērsties pēc ES un Starptautiskā valūtas fonda aizdevuma. Papildus problēmas radīja spekulatīvie uzbrukumi latam. 2009.gadā Latvijas iekšzemes kopprodukts

kritās par vairāk nekā 14%, bet budžeta deficīts pat pēc apjomīgiem konsolidācijas pasākumiem sasniedza gandrīz 10% no IKP.³

Pašreizējais krīzes scenārijs būtiski atšķiras no 2008.gada krīzes.

Latvija Covid-19 krīzi sagaidīja eirozonas sastāvā un ar spēcīgiem ekonomikas pamatiem - sabalansētu ekonomisko izaugsmi, zemu budžeta deficītu un zemu tekošā konta deficītu.

Finansējuma pieejamība Latvijai, kā eirozonas dalībvalstij, ir izteikti labvēlīgāka kā iepriekšējās krīzes laikā. Budžeta deficītu ir iespējams finansēt ar ļoti zemām procentu likmēm. Rezultātā, neraugoties uz būtisku ekonomiskās aktivitātes kritumu, spiediens uz Latvijas ekonomiku šobrīd ir nesalīdzināmi mazāks, nekā 2008.gada krīzes laikā.

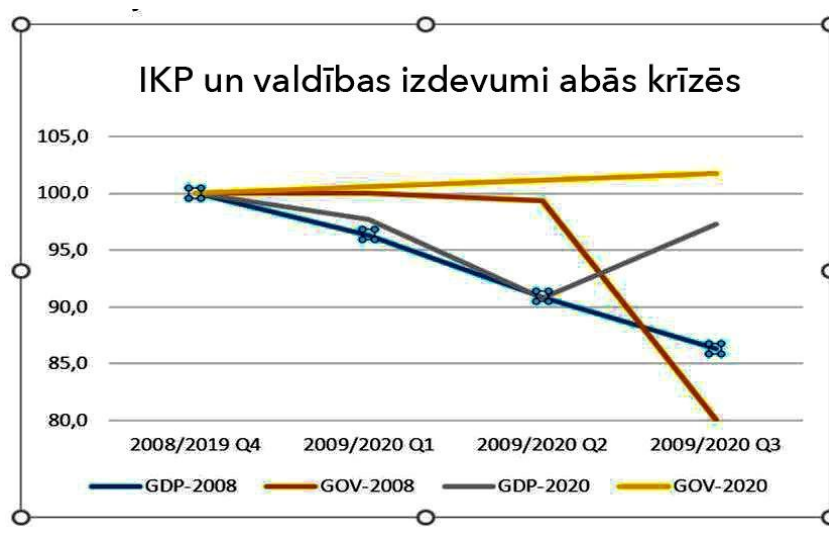
To labi ilustrē valdības izdevumu salīdzinājums abu krīžu laikā. 2008.gada beigās kļuva skaidrs, ka valsts virzās pretī vēl nebijušai krīzei. Pēc "Parex" bankas nacionalizācijas Latvija zaudēja pieeju finanšu tirgiem ar visām no tā izrietošajām sekām. Valsts budžeta deficītu bija iespējams finansēt tikai ar starptautisko aizdevēju palīdzību to noteiktajā apjomā.

Runājot par pašreizējo krīzi, gada pirmajā pusē IKP kritums bija ļoti nopietns, tomēr, pateicoties stabilam valsts finanšu stāvoklim, valsts joprojām spēj sekmīgi pildīt gan savas sociālās funkcijas, gan sildīt ekonomiku.

[ES Reakcija pirmajā un otrajā krīzē]

³ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?query=BOOKMARK_DS-406763_QID_-6CF3E038_UID_-3F171EB0&layout=GEO,L,X,0;TIME,C,Y,0;UNIT,L,Z,0;NA_ITEM,L,Z,1;INDICATORS,C,Z,2;&zSelection=DS-406763INDICATORS,OBS_FLAG;DS-406763UNIT,CLV_PCH_PRE;DS-406763NA_ITEM,B1GQ;&rankName1=UNIT_1_2_-1_2&rankName2=INDICATORS_1_2_-1_2&rankName3=NA-ITEM_1_2_0_1&rankName4=GEO_1_2_0_0&rankName5=TIME_1_0_0_1&sortR=ASC_1_FIRST&rStp=&cStp=&rDCh=&cDCh=&rDM=true&cDM=true&footnes=false&empty=false&wai=false&time_ode=NONE&time_most_recent=false&lang=EN&cfo=%23%23%23%2C%23%23%23.%23%23%23

2008.gada un 2020.gada krīžu salīdzinājums

Viens no galvenajiem secinājumiem no 2008.gada krīzes bija tāds, ka Eiropas Savienības institucionālā arhitektūra nav piemērota šāda veida krīžu novēršanai un pārvarēšanai. Krīze atklāja arī būtiskas problēmas un neilgtspējīgas tendences daudzu Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomiskajās un fiskālajās politikās. Vienlaikus tā parādīja, cik lielā mērā savstarpēji atkarīgas ir Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomikas.

2008.gada krīze izraisīja būtiskas izmaiņas Eiropas ekonomikas pārvaldībā: tika būtiski nostiprināta ekonomiskās politikas koordinēšana, ieviešot Eiropas Semestri, tika stiprināta fiskālā disciplīna un uzraudzība, tika ieviestas jaunas procedūras makroekonomiskās nelīdzsvarotības novēršanai un pastiprināta finanšu nozares uzraudzība Eiropas Savienības līmenī.

Kā nozīmīgāko strukturālo reformu Eiropas Savienības līmenī var minēt 2011.gadā iedibināto Eiropas Semestri. Tā bija Eiropas Savienības atbilde uz finanšu un ekonomiskās krīzes laikā atklātajiem ekonomiskās pārvaldības trūkumiem.

Eiropas Semestra uzdevums ir stiprināt Eiropas fiskālo un makroekonomisko pārvaldību:

- nodrošināt ES dalībvalstu finanšu stabilitāti;

- novērst pārmērīgu makroekonomisko nesabalansētību veidošanos ES dalībvalstīs;
- atbalstīt strukturālās reformas ekonomikas noturībai un izaugsmei;
- veicināt investīcijas.

Valsts parāda krīzes parādīja, ka ES un jo īpaši eirozonai ir nepieciešams ieviest ārkārtas atbalsta mehānismu, lai palīdzētu valstīm, kas sastopas ar lieliem ekonomiskiem triecieniem. Attiecīgi, 2012.gadā tika izveidots pastāvīgs Eiropas Stabilitātes mehānisms ar mērķi nodrošināt finanšu palīdzības programmas grūtībās nonākušām eirozonas valstīm.

Tika veikta arī virkne reformu finanšu sektora uzraudzības stiprināšanai.

Sākoties finanšu krīzei, 2008.gadā Eiropas Savienībā bija 28 finanšu sektora regulatori, kuru darbība, piemēram – banku glābšanas jomā, lielā mērā balstījās uz nacionālo likumdošanu. Pastāvēja minimāli koordinācijas mehānismi, bet, kā parādīja krīze, tie bija nepietiekami. Tikai viens piemērs - pirms krīzes Eiropā nebija neviena instrumenta, kas ļautu efektīvi rīkoties lielu, transnacionālu banku kraha gadījumā.

Krīzes rezultātā tika reformēta Eiropas Savienības finanšu sektora uzraudzība un uzlabota koordinācija starp ES un nacionālajām uzraudzības institūcijām. Abi uzraudzības līmeņi ir savstarpēji papildinoši.

2011.gadā tika izveidotas trīs Eiropas uzraugošās institūcijas:

- Eiropas Banku Aģentūra, kuras uzdevums ir banku uzraudzība
- Eiropas Vērtspapīru un tirgu iestāde, kura nodarbojas ar kapitāla tirgus, kredītreitingu aģentūru un darījumu reģistru uzraudzību
- Eiropas Apdrošināšanas un fondēto pensiju iestāde, kura nodarbojas ar apdrošināšanas sektora uzraudzību

Šobrīd visas nacionālās uzraudzības iestādes ir pārstāvētas Eiropas uzraudzības institūcijās. To uzdevums ir strādāt pie vienotās finanšu regulējuma noteikumu grāmatas (single rulebook for financial regulation) Eiropā, risināt pārrobežu problēmas un savlaicīgi novērst sistēmiska rakstura risku veidošanos.

2014.gadā darbu uzsāka eirozonas banku Vienotais uzraudzības mehānisms, kurš tiešā veidā veic eirozonas dalībvalstu lielāko banku uzraudzību.

Iepriekšējās krīzes laikā finanšu tirgu uzticēšanos eirozonas valstīm mazināja fakts, ka Eiropas Centrālā banka nepildīja klasiska pēdējās instances aizdevēja funkcijas. Tas lielā mērā tika atrisināts 2012.gadā ieviešot tiešos monetāros darījumus (outright monetary transactions). Tā bija Eiropas Centrālās bankas apņemšanās vajadzības gadījumā eirozonas valstu vērtspapīrus otrreizējos tirgos iegādāties neierobežotā daudzumā. Kad Eiropas Centrālās bankas prezidents Mario Draghi teica savu slaveno „par katru cenu” (“whatever it takes”), viņš runāja tieši par šo apņemšanos. Lai arī tiešie monetārie darījumi līdz šim nav praksē izmantoti, pats to pastāvēšanas fakts strauji samazināja finansiālo nestabilitāti.

Visu augstākminēto un vēl citu īstenoto pasākumu rezultātā Eiropas Savienība Covid-19 krīzi sagaidīja krietni labākās starta pozīcijās.

Nav būtisku problēmu finanšu sektorā un varam koncentrēties uz to, kā turpināt nodrošināt banku finansējumu reālajai ekonomikai.

Nav finansiālās nestabilitātes ES dalībvalstīs un varam koncentrēties uz ekonomikas atbalsta pasākumiem.

Jau sākoties pandēmijai kļuva skaidrs, ka Eiropas Savienībai ir nepieciešama vienota, solidaritātē balstīta atbilde uz šo krīzi. Tam bija vismaz trīs iemesli:

- Pirmkārt, krīzes pamatā ir simetrisks ārējais šoks, bet dalībvalstu spēja reaģēt uz to ir atšķirīga. Mazāk izturīgas valstis krīze ir skārusi smagāk;
- Otrkārt, Eiropas Savienības dalībvalstis vieno ne tikai kopējas vērtības. Mūs vieno arī kopējais tirgus bez robežām, tādēļ Eiropas valstu ekonomikas ir savstarpēji cieši saistītas;
- Visbeidzot, šī krīze ir vēl viens papildus izaicinājums jau esošajiem, tādiem kā klimata pārmaiņas, ekonomikas digitālā transformācija, sabiedrības novecošana un sociālā nevienlīdzība. Jebkuru no šiem izaicinājumiem efektīvāk ir iespējams risināt, liekot kopā visu dalībvalstu ekonomisko, finansiālo un intelektuālo potenciālu.

Kopumā ES atbilde uz Covid-19 krīzi bija ātra un apņēmīga. Kā jau minēju, pagājušajā gadā Eiropas institūcijām un dalībvalstīm izdevās vienoties par vēl nebijuša apjoma stimula paketes pieņemšanu. Vienlaikus tika padarīti elastīgāki fiskālās uzraudzības noteikumi, aktivizējot vispārējā izņēmuma klauzulu ("general escape clause") un ieviests krietni elastīgāks valsts atbalsta pagaidu ietvars. Tika palielināta elastība Eiropas Strukturālo un Kohēzijas fondu izmantošanai, t.sk. atļauts 100% ES līdzfinansējums, kā rezultātā ļaujot novirzīt līdz 37 miljardiem eiro CRII⁴ un CRII+ instrumentu ietvaros steidzamām krīzes pārvarēšanas vajadzībām⁵.

Covid-19 krīze pēc būtības ir sanitārā krīze. Eiropas Savienības atbildes uz krīzi galvenie virzieni ir sekojoši:

- Atbalsts ES dalībvalstu veselības aprūpes sistēmām;
- Atbalsts pētījumiem un drošu vakcīnu izstrādei;
- Pārrobežu personu un kravu kustības koordinācija;
- Atbalsts krīzes ekonomisko seku pārvarēšanai.

Runājot par atbalstu veselības aprūpes sistēmām Covid-19 pandēmija parādīja, ka ne visu dalībvalstu nacionālā līmeņa gatavība un reaģēšanas spējas ir pietiekamas. Kā piemēri tam bija pandēmijas sākumposmā nepietiekamie medicīnas aprīkojuma, piemēram aizsargmasku krājumi, nepietiekama slimnīcu intensīvās aprūpes gultasvietu kapacitāte, testu trūkums, zema kontaktu izsekošanas spēja utt.

Koordinētu atbildes pasākumu īstenošanu šobrīd apgrūtina tas, ka Eiropas Savienības kompetence veselības aprūpes jomā ir ierobežota. Galvenā atbildība par veselības aprūpes sistēmu organizāciju un finansēšanu gulstas uz dalībvalstīm.

Neskatoties uz ierobežotajām pilnvarām, Eiropas Komisija kopš pandēmijas sākuma ir veikusi virkni koordinācijas pasākumu. Lai palielinātu kritisko medicīnisko ierīču pieejamību, kopš 2020.gada sākuma Eiropas Komisija ir veikusi deviņas kopīgas medicīnas iepirkuma procedūras. Tas ļauj dalībvalstīm

⁴ Coronavirus Response Investment Initiative

⁵ <https://cohesiondata.ec.europa.eu/stories/s/CORONAVIRUS-DASHBOARD-COHESION-POLICY-RESPONSE/4e2z-pw8r/#4.1-on-the-use-of-the-covid-19-specific-indicators->

centralizēta iepirkuma rezultātā saņemt medikamentus, aizsarglīdzekļus un medicīnisko aprīkojumu.

Eiropas Komisija ir veikusi arī virkni pasākumu cīņai pret pandēmiju, palīdzot dalībvalstīm paātrināt vakcinācijas kampaņas, turpināt piemērot fizisko distancēšanos un ierobežot sociālos kontaktus. Vienlaikus Komisija koordinē pārrobežu ceļojumu ierobežojumus, cīņu pret dezinformāciju, kā arī pasākumus, kas vērsti kontaktu izsekošanas un genoma sekvencēšanas kapacitātes stiprināšanu. Genoma sekvencēšana ir īpaši svarīga risku, ko rada jauni vīrusa varianti, mazināšanā.

Eiropas Savienība veselības aprūpes nozari atbalstīs arī ekonomikas Atveseļošanas un noturības mehānisma ietvaros. Šeit, piemēram, var minēt atbalstu slimnīcu infrastruktūras attīstībai, diagnostikas iekārtu un IT sistēmu iegādei, kā arī atbalstu medicīniskā personāla izglītībai un apmācībai. Tas jo īpaši attiecas uz tām valstīm, kuras iepriekšējo Eiropas Semestru ietvaros saņēma valstu specifiskās rekomendācijas veselības aprūpes jomā.

Attiecībā uz pētījumiem drošas vakcīnas izstrādei, kopš pagājušā gada sākuma Eiropas Komisija ir aktīvi atbalstījusi pētniecību un inovācijas, koordinējot darbu Eiropas un arī pasaules mērogā Covid-19 vakcīnu izstrādē.

Koronavīrusa Globālās reaģēšanas (*Coronavirus Global Response*) iniciatīvai Eiropas Savienība ir novirzījusi 1 miljardu eiro. No šīs summas vismaz 350 miljoni ir paredzēti vakcīnas izstrādes atbalstam.

Runājot par vakcināciju, Eiropas Komisija iepriekšēju pirkuma līgumu (APA) veidā ir nodrošinājusi sešu daudzsološāko vakcīnu iepirkumu, ieskaitot vakcīnas no uzņēmumiem BioNTech-Pfizer, Moderna, AstraZeneca, Sanofi-GSK, Janssen Pharmaceutica NV un CureVac. Šim mērķim tika veikts priekšfinansējums 2,9 miljardu eiro apmērā. Kopumā ES saviem iedzīvotājiem un kaimiņvalstīm ir apņēmusies nodrošināt 2,3 miljardus vakcīnu devu.

Eiropas Zāļu Aģentūra jau ir piešķirusi tirgus atļaujas ar nosacījumiem (*conditional market authorisations*) BioNTech-Pfizer, Moderna un AstraZeneca izstrādātajām vakcīnām.

Vakcīnas izstrādi pret Covid-19 šobrīd daudzi sauc par gaismu tuneļa galā. Pateicoties zinātnes sasniegumiem un intensīvam darbam, tas, kas normālā situācijā būtu prasījis vairākus gadus, tika izdarīts desmit mēnešos.

Šeit, protams, jāatzīmē milzīgo politisko un finansiālo ES institūciju un dalībvalstu, kā arī privātā sektora ieguldījumu vakcīnas izstrādes procesā.

Skatoties nākotnē, zinātnieki uzskata, ka šādu zoonotiskas izcelsmes⁶ pandēmiju, kur vīruss pārnesas no dzīvnieka uz cilvēku, riski pieaug. Tas saistīts gan ar globālo sasilšanu, gan arī ar planētas iedzīvotāju skaita pieaugumu un civilizācijas izplešanos, samazinot savvaļas dzīvnieku dzīves telpu.

Tādējādi pastāv risks, ka šādas pandēmijas var atkārtoties aizvien biežāk. Attiecīgi, cilvēcei ir jābūt daudz augstākā gatavības pakāpē, lai spētu sekmīgi uz tām reaģēt.

Pandēmija parādīja, ka ir nepieciešams daudz spēcīgāks koordinācijas mehānisms Eiropas Savienības līmenī, tādēļ 2020.gada novembrī Eiropas Komisija nāca klajā ar Eiropas Veselības savienības iniciatīvu.

Iniciatīva paredz, piemēram, jau esošo aģentūru - Eiropas Slimību Profilakses Centra vai Eiropas Zāļu Aģentūras stiprināšanu. Vienlaikus tā paredz stiprināt medicīnisko preparātu, aprīkojuma un iekārtu piegāžu koordināciju starp dalībvalstīm.

Priekšlikumu mērķis ir uzlabot Eiropas epidemioloģiskās uzraudzības, riska novērtēšanas, savlaicīgas brīdināšanas un reaģēšanas kapacitāti. Tas ļaus labāk aizsargāt eiropiešus pret iespējamām sanitārajām krīzēm nākotnē, vienlaikus respektējot dalībvalstu kompetenci veselības aizsardzības jomā.

Tāpat tiek iezīmēti galvenie topošās Eiropas Veselības ārkārtas situāciju gatavības un reaģēšanas iestādes elementi⁷ (*Health Emergency Preparedness and Response Authority*). Šī iestāde būs atbildīga par to, lai uzlabotu Eiropas Savienības līmeņa reaģēšanas spēju uz veselības apdraudējumiem, nodrošinot ātru nepieciešamo pasākumu koordināciju ārkārtas situācijās veselības jomā.

⁶ <https://news.uchicago.edu/story/covid-2025-how-pandemic-changing-our-world>

⁷ Termins vēl nav DGT datubāzē, bet tāds esot pagaidām labākais variants

Transporta jomā pandēmijas sākumā, lai ierobežotu vīrusa izplatību, vairāku dalībvalstu pirmā reakcija bija slēgt savas iekšējās robežas ārvalstu pilsoņiem, kā arī apturēt starpvalstu avio un dzelzceļa satiksmi. Šāda veida transporta ierobežojumi ne tikai sarežģīja ceļošanas iespējas, bet arī būtiski apgrūtināja kravas pārvadājumus un visa veida preču plūsmu ES iekšienē, t.sk. arī medicīnas preču un pārtikas piegādes, tādējādi tas radīja nopietnas negatīvas ekonomiskas un sociālas sekas.

Lai normalizētu situāciju, Eiropas Komisija uzsāka darbu pie dalībvalstu ieviesto ceļošanas ierobežojumu koordinēšanas un brīvas preču aprites atjaunošanas. Viens no risinājumiem kravu pārvadājumu plūsmas atjaunošanai bija priekšlikums par "zaļo koridoru" izveidi uz noteiktiem robežu šķērsošanas punktiem Eiropas transporta tīklā, kur robežkontrole un transporta darbinieku veselības pārbaudes nedrīkstēja ilgt vairāk par piecpadsmit minūtēm.

Kopš 2020.gada maija šī prasība ir tikusi ievērota vairāk kā 80% robežu šķērsošanas gadījumos. Šajā procesā noderīga ir bijusi Galileo zaļo joslu mobilā lietotne, kas ļāva kravas automobiļu vadītājiem un robežkontroles dienestiem gūt informāciju par paredzamo gaidīšanas laiku konkrētā robežu šķērsošanas punktā.

Lai nodrošinātu koordinētu pieeju ceļošanas ierobežojumu noteikšanā, Eiropas Savienība ir pieņēmusi vienotus kritērijus, kas dalībvalstīm jāņem vērā pirms brīvas pārvietošanās ierobežojošu pasākumu ieviešanas, kā arī izveidojusi kopēju karti, kurā norādīti Covid-19 riska līmeņi visos Eiropas reģionos. Tādējādi tiek nodrošinātas vadlīnijas, lai atrastu līdzsvaru starp Eiropas Savienības pilsoņu tiesībām uz brīvu pārvietošanos un veselības aizsardzības apsvērumu vārdā ieviesti ierobežojumiem.

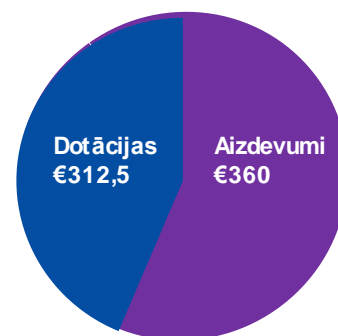
Ar Eiropas Savienības Aviācijas drošības aģentūras atbalstu, Eiropas Komisija ir arī izstrādājusi lietotni, kas ļauj dalībvalstīm digitāli apmainīties ar datiem par pasažieru atrašanās vietām. Tas dod iespēju veikt pasažieru kontaktu pārrobežu izsekošanu, tostarp to pasažieru, kuri ceļojuma laikā bijuši tuvā kontaktā ar Covid-19 inficētu personu.

Atveseļošanās un noturības mehānisms

Atveseļošanās un noturības mehānisms (RRF) ir lielākais finanšu instruments **Eiropas ekonomikas atjaunošanās plāna (NextGenerationEU)** ietvaros.

→ *Finansiālais atbalsts ar šī instrumenta palīdzību turpināsies līdz 2026.gadam*

Efektīva Eiropas ekonomikas atjaunošanās plāna īstenošana ES tautsaimniecībai var nodrošināt **papildu 2% IKP pieaugumu līdz 2024.gadam** un radīt aptuveni 2 miljonu darbavietu.

Kopējais pieejamais finansējums - 672,5 miljardi €

Runājot par atbalstu dalībvalstīm pandēmijas ekonomisko seku pārvarēšanai,

Eiropas Savienības institūcijas un dalībvalstis ļoti īsā laikā ir spējušas vienoties par apjomīgu ekonomiskā atbalsta pasākumu kopumu. Krīzes pārvarēšanas stratēģijas pamatā ir uzstādījums pēc iespējas saglabāt Eiropas ekonomikas kapacitāti. Tāpēc šobrīd svarīgākais ir atbalstīt uzņēmumus un saglabāt darbavietas. Jo labāk nosargāsim Eiropas ekonomikas kapacitāti, jo ātrāk ekonomika varēs atkopties pēc pandēmijas.

2020.gada aprīlī tika panākta vienošanās par atbalsta paketi 540 miljardu eiro apmērā darba ņēmējiem un darbavietu saglabāšanai, uzņēmumiem un dalībvalstīm. Tika izveidoti trīs drošības tīkli:

- pagaidu atbalsta mehānisms bezdarba riska mazināšanai (SURE), lai sniegtu nepieciešamo palīdzību darba ņēmējiem un saglabātu darbavietas. Šis 100 miljardu eiro lielais mehānisms paredz aizdevumus dalībvalstīm uz īpaši izdevīgiem nosacījumiem, lai segtu daļu no īstermiņa nodarbinātības shēmu izmaksām;

- 200 miljardu eiro lielais Eiropas Investīciju bankas izveidotais Paneiropas garantiju fonds, kas piedāvā aizdevumus ES uzņēmumiem, īpaši fokusējoties uz maziem un vidējiem uzņēmumiem;
- Eiropas Stabilitātes mehānisma izveidotā atbalsta programma pandēmijas krīzes apstākļos. Nepieciešamības gadījumā tā var nodrošināt aizdevumus visām eirozonas valstīm līdz 2% no to IKP. Kopējā pieejamā summa ir 240 miljardi eiro.

Minētā pakete koncentrējās uz ekonomikas atbalstu īstermiņā. Domājot par ekonomikas tālāko attīstību, 2020.gada jūlijā tika panākta vienošanās par pandēmijas seku pārvarēšanai pielāgotu ES daudzgadu budžetu 2021.-2027.gadiem un par Eiropas ekonomikas atjaunošanas plānu - NextGenerationEU. No finansiālā viedokļa tā ir apjomīgā stimula pakete Eiropas Savienības līmenī - 1,82 triljoni eiro⁸. Turklāt Eiropas ekonomikas atjaunošanas plāns – 750 miljardi eiro - tiks finansēts, kopīgi aizņemoties līdzekļus finanšu tirgos. Šāda pieeja Eiropas Savienības līmenī tiek īstenota pirmo reizi.

Piedāvātās finanšu paketes prioritātes ir ekonomikas atjaunošana un noturības stiprināšana, kā arī atbalsts ekonomikas zaļajai un digitālajai transformācijām.

Jāpiemin arī REACT-EU programma 47,5 miljardu eiro apmērā. Šī programma balstās uz iepriekšējā daudzgadu budžeta ES fondu juridisko bāzi, lai nodrošinātu atbalsta nepārtrauktību līdz nākamais daudzgadu budžets un ekonomikas atjaunošanas plāns kļūst pilnībā operacionāls. Tās mērķis ir sniegt atbalstu krīzes seku novēršanai visvairāk cietušajos sektoros/nozarēs, sniegt atbalstu darba ņēmējiem un darba vietu saglabāšanai. REACT-EU dalībvalstīm piešķir maksimālu elastību līdzekļu programmēšanā starp dažādiem fondiem, 100% ES līdzfinansējumu un retroaktīvu izmaksu attiecināmību no 2020.g.februāra.

Svarīgs ir arī Eiropas Centrālās bankas monetārās politikas atbalsts. ECB īstenotā Pandēmijas ārkārtas iepirkuma programma 1,85 triljonu eiro apmērā palīdz nodrošināt labvēlīgus finansējuma nosacījumus eirozonas dalībvalstīm.

⁸ Visas ES daudzgadu budžeta 2021.-2027.gadiem un NextGenerationEU summas ir norādītas 2018.g.cenās, ja vien nav norādīts citādi

NextGenerationEU ietvaros lielākais finanšu instruments būs Atjaunošanas un noturības mehānisms (RRF) – 672,5 miljardi eiro. No tiem 312,5 miljardi eiro būs pieejami grantu formā, bet 360 miljardi eiro aizdevumos. Tas nodrošinās finansiālu atbalstu reformām un investīcijām ar mērķi padarīt Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomikas noturīgākas un labāk sagatavotas nākotnei.

Šie līdzekļi ir paredzēti gan krīzes ekonomisko un sociālo seku pārvarēšanai, gan Eiropas ekonomikas zaļo un digitālo transformāciju atbalstam.

37% no Atjaunošanas un noturības mehānisma finansējuma tiks novirzīti cīņai ar klimata pārmaiņām un ES dalībvalstu virzībai uz klimata neitralitāti. 20% ir paredzēti ekonomikas digitālās transformācijas mērķiem.

Runājot par reformām, Eiropas Semestra ietvaros, Eiropas Komisija ikgadējos valstu ziņojumos izvērtē katras dalībvalsts strukturālās problēmas un sniedz rekomendācijas to novēršanai. Šo rekomendāciju ieviešanai ir jābūt būtiskai dalībvalstu Atvēršanas un noturības plānu sastāvdaļai.

Mehānisma galvenais uzdevums ir motivēt dalībvalstis veikt nepieciešamās reformas pirms nav nograndējis kārtējais pērkons. Šis ir tas gadījums, kad dalībvalstīm ir ne tikai iespēja, bet arī finansiāls stimuls veikt apsteidzošas reformas.

SURE finansējums

Iepriekš jau pieminēju Eiropas pagaidu atbalsta instrumentu bezdarba risku mazināšanai jeb SURE, kas dalībvalstīm sniedz atbalstu darbavietu un strādājošo ienākumu saglabāšanā. Latvija no šī instrumenta jau ir saņēmusi 192 miljonus eiro dīkstāves pabalstu finansēšanai.

Tomēr SURE instruments ir svarīgs arī no cita aspekta. Tas ir pirmais instruments, kura finansēšanai Eiropas Komisija aizņēms finanšu tirgos.

Šī gada 27.janvārī Eiropas Komisija jau ceturto reizi izsolīja SURE obligācijas, šoreiz 14 miljardu eiro apmērā. Investoru vidū bija vērojams liels pieprasījums pēc šīm obligācijām, kas kārtējo reizi ļāva saņemt ļoti labus cenas nosacījumus. Piemēram, 7 gadu obligācijas cena bija negatīva ar likmi mīnus 0,497%. Savukārt 30 gadu obligāciju cena bija 0,134%, kas arī ir lielisks rezultāts šāda termiņa obligācijām.⁹

Šādi izsoles rezultāti ir laba ziņa Eiropas Savienībai kā obligāciju emitentam. Tie dod pamatu uzskatīt, ka būs iespējams ne tikai sekmīgi pabeigt SURE obligāciju emisiju, bet arī tikpat veiksmīgi uzsākt krietni apjomīgāko NextGenerationEU aizņēmumu programmu.

Finansiālās iespējas Latvijai

Daudz gadu finanšu ietvars 2021- 2027	€ 8 miljardi
Eiropas ekonomikas atjaunošanās plāns (NextGenerationEU)	€ 2,5 miljardi
Kopējais pieejamā finansējuma apjoms	€ 13 miljardi
• dotācijas	€ 10,5 miljardi
• aizdevumi	€ 2,5 miljardi

3

Tagad pievēršīšos ES finansējumam, kas ir pieejams Latvijai.

⁹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_209

No nākamā ES Daudzgamu budžeta 2021.-2027. gadam un NextGenerationEU Latvija saņems kopumā 10,5 miljardus eiro¹⁰ grantos un vēl, pēc Finanšu ministrijas indikatīviem aprēķiniem, līdz 2,5 miljardiem eiro var būt pieejami aizdevumu formā. Tas veido aptuveni trešdaļu no valsts ikgadējā IKP, kas ierindo Latviju starp lielākajiem ieguvējiem no Eiropas ekonomikas atveseļošanas paketes.¹¹

No ES Daudzgamu budžeta, neskaitot NextGenerationEU, Latvija tuvākajos septiņos gados saņems vairāk, nekā 8 miljardus eiro. Tas ietver piešķirumus no strukturālajiem un kohēzijas fondiem, kopējās lauksaimniecības politikas un daļu no Taisnīgas pārejas fonda. Jāatzīmē, ka Latvijai ir trešā augstākā atbalsta intensitāte Eiropas Savienības dalībvalstu starpā.

Savukārt no NextGenerationEU, galvenokārt Atveseļošanas un noturības mehānisma ietvaros, grantu veidā Latvijai būs pieejami ap 2,5 miljardi eiro.¹²

Tomēr pieejamais finansējums ir tikai daļa no vienādojuma. Valsts attīstības prioritātēm atbilstošs Atveseļošanās un noturības plāns ir Latvijas mājasdarbs, kas ir vienādojuma otrā daļa.

Paredzams, ka pakāpeniski atceļot ar pandēmiju saistītos ierobežojumus, Latvija jau šogad atgriezīsies pie ekonomiskās izaugsmes. Tomēr, ar to vien nepietiks, lai kompensētu pandēmijas radītos zaudējumus valsts ekonomikai. Latvijai ir svarīgi pilnībā izmantot Eiropas ekonomikas Atveseļošanas un noturības mehānisma atbalstu, lai stiprinātu izaugsmi, vienlaikus īstenojot ekonomikas zaļo un digitālo transformāciju.

Runājot par zaļo transformāciju, Latvija šobrīd ir starp ES līderēm attiecībā uz atjaunojamās enerģijas īpatsvaru kopējā enerģijas patēriņā. Tomēr valdībai intensīvi jāstrādā pie tā, lai Latvija spētu šo priekšrocību izmantot ātri un efektīvi iekļaujoties jaunajā, no oglekļa emisijām brīvā pasaules ekonomiskajā modelī.

¹⁰ Faktiskajās cenās

¹¹ Kopējais pieejamais 10,5 miljardu eiro grantu finansējums iekļauj Kohēzijas politikas fondus, Atjaunošanās un noturības mehānismu, Taisnīgās pārkārtošanās fondu, React EU un Kopējās lauksaimniecības politikas maksājumus. Minētās summas ir faktiskajās cenās.

¹² Atveseļošanas un noturības mehānisma ietvaros Latvijai būs pieejami līdz 2,02 miljardiem eiro, no kuriem 1,65 miljardi jeb 70% ir jau garantētā daļa. Pārējie 30% tiks sadalīti 2022.gadā, balstoties uz aktuālākajiem makroekonomiskiem rādītājiem

Šobrīd zaļā transformācija piedāvā daudzas jomas, kurās savlaicīgas investīcijas var radīt ievērojamas konkurētspējas priekšrocības jau tuvākajā nākotnē. Šeit var runāt par plaša spektra investīcijām sākot ar tīru enerģiju un viedajiem tīkliem, energoefektīvu ēku būvniecību, līdz gudrām pilsētām un ilgtspējīgām transporta sistēmām.

Piemēram, lai sasniegtu 2030.gada mērķi attiecībā uz siltumnīcefekta gāzu emisijām, būs jāpārvar pašreizējā enerģijas patēriņa pieauguma tendence transporta un mājokļu nozarē. Turklāt Latvijai būs jāturpina palielināt atjaunojamo energoresursu īpatsvars, ko tā ir sekmīgi darījusi siltumapgādes un elektroenerģijas ražošanas nozarēs, bet ko nav izdevies panākt transporta nozarē.¹³

Latvija savā Nacionālā enerģētikas un klimata plānā lēš, ka kopējās investīciju vajadzības līdz 2030.gadam sasniedz 550 miljonus eiro energoefektivitātes un atjaunojamo energoresursu enerģijas pasākumiem siltumapgādes jomā, aptuveni 1,7 miljardus eiro ēku renovācijai, 1 miljardu eiro transporta nozares dekarbonizācijai un 130 miljonus eiro biometānam.

Runājot par digitālo transformāciju, Latvijai ir lieliska digitālā infrastruktūra, tomēr atpaliek iedzīvotāju digitālo prasmju līmenis.

Kā atzīmēts Eiropas Komisijas 2020.gada Latvijas valsts ziņojumā, joprojām nav panākts būtisks progress iedzīvotāju digitālo prasmju līmeņa uzlabošanā, kas šobrīd ir zem ES vidējā līmeņa. Tikai 43% Latvijas iedzīvotāju vecumā no 16 līdz 74 gadiem ir digitālās pamatprasmes, salīdzinot ar 58% ES kopumā. IKT speciālisti veido nelielu darbaspēka daļu, vien 1,7% salīdzinājumā ar vidēji 3,9% Eiropas Savienībā.

Ieguldījumi iedzīvotāju digitālajās prasmēs ļautu Latvijai pilnībā izmantot tās digitālās infrastruktūras piedāvātās iespējas. Investīcijas digitālajās prasmēs veicinātu digitālo risinājumu izmantošanu gan publiskajā, gan privātajā sektorā.

Brīdī, kad izdosies ierobežot vīrusa izplatību, galvenās problēmas, ar kurām Latvija saskārās pirms pandēmijas, atkal nonāks darāmo darbu saraksta galvgalī. Ienākumu konverģence ar Eiropas Savienības vidējo līmeni, sociālās

¹³ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european_semester_country-report-latvia_lv.pdf

problēmas, kas saistītas ar ienākumu nevienlīdzību un veselības aprūpes pieejamību, arī demogrāfiskās problēmas.

Lai risinātu iepriekš minētās problēmas, starp svarīgākajiem uzdevumiem jāmin piekļuve veselības aprūpei un sociālās drošības tīkla stiprināšana. Vienlaikus jāturpina cīņa ar ēnu ekonomiku, jāuzlabo publisko iepirkumu kvalitāte un efektivitāte, jāveicina konkurence vietējā tirgū un jāveicina investīcijas inovācijās, digitālajā un zaļajā infrastruktūrā, kā arī jāizveido reāls attīstības modelis reģioniem.

Tomēr neatkarīgi no šobrīd pandēmijas pārvarēšanai veicamajiem pasākumiem un pieejamā finansējuma apjoma, Latvijas ekonomikas virsmērķis joprojām ir stabila ienākumu konverģence ar ES vidējo rādītāju. Latvijas ienākumi uz vienu iedzīvotāju pēdējo piecu gadu laikā ir palielinājušies par 22%, un tā galvenais virzītājspēks bija produktivitātes pieaugums. Tomēr 2018.gadā tie bija tikai 69% no ES vidējā rādītāja, un ienākumu atšķirība ar vecajām ES dalībvalstīm joprojām ir spēcīgs emigrācijas virzītājspēks.¹⁴

Runājot par produktivitāti, tieši produktivitātes pieaugums spēj nodrošināt ilgtspējīgu algu un iedzīvotāju ienākumu pieaugumu. Atskatoties uz Latvijas produktivitātes pieaugumu ilgākā laika posmā, tas ir bijis diezgan ievērojams gan Eiropas Savienības, gan pasaules vēsturiskajā kontekstā. Pēdējo 20 gadu laikā tās pieaugums ir sasniedzis vidēji 4% gadā.

Salīdzinot ar tuvākajiem kaimiņiem Igauniju un Lietuvu, Latvijas produktivitātes līmenis ir par aptuveni 10-15% zemāks. Šeit jāatzīmē viens īpašs aspekts, salīdzinot trīs Baltijas valstis - apstrādes rūpniecības izaugsme Latvijā ir bijusi ievērojami zemāka nekā pārējās divās Baltijas valstīs. Kamēr Lietuvā un Igaunijā produktivitātes pieaugums apstrādes rūpniecībā ir bijis lielāks nekā vidēji ekonomikā, it īpaši pēc 2010. gada, Latvijā tas ir atpalicis no vidējā līmeņa ekonomikā.

Tomēr produktivitāte ir un paliek konverģences virzītājspēks, pieauguma tempam joprojām turoties stabili virs Eiropas vidējā līmeņa. Pēdējo 5 gadu laikā Latvijas gada produktivitātes pieaugums bija vidēji 2,6%, bet ES vidējais gada pieaugums tajā pašā periodā bija tikai 0,9%.

¹⁴ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european_semester_country-report-latvia_lv.pdf

No ilgtermiņa perspektīvas raugoties var teikt, ka Latvija ir viena no ES konverģences līderēm. Tomēr, pieaugot labklājības līmenim, ienākumu pieaugums arvien vairāk būs atkarīgs no ieguldījumiem cilvēkkapitālā un inovācijās, kur sniegums ir bijis viduvējs.

Par šīm tēmām esmu runājis jau abās iepriekšējās uzstāšanās reizēs šeit, Latvijas Universitātē, tādēļ šoreiz gribu pievērsties vēl vienai svarīgai tēmai, kuras nozīme pandēmijas laikā izgaismojās ar vēl nebijušu aktualitāti. Un tā ir pārvaldības institūciju kapacitāte visos līmeņos.

Nesenā OECD pētījumā minēts, ka koronavīrusa pandēmija ir tipisks piemērs mūsdienu krīžu sistēmiskajam raksturam un smagajai ietekmei uz mūsu sabiedrību un ekonomiku. Šīs krīzes risinās sadrumstalotā institucionālā kontekstā, atstājot centrālajām valdībām aizvien mazāk ietekmes sviru krīzes laikā, un palielinot citu sabiedrības daļu nozīmi krīzes pārvarēšanā, sākot no privātā sektora līdz vietējām pašvaldībām un pilsoniskajai sabiedrībai.

Krīzes pārvarēšanai un tās sociālekonomisko seku novēršanai ir nepieciešama stabila dažādu institūciju rīcība, lai saglabātu funkcionējošas veselības aprūpes sistēmas, garantētu izglītības nepārtrauktību, saglabātu uzņēmumus un darbavietas un nodrošinātu finanšu tirgu stabilitāti.

Saistībā ar ierobežojošiem pasākumiem un nepieciešamību vienlaikus nodrošināt būtisko pakalpojumu sniegšanu, liela nozīme ir politisko institūciju darbībai, uzturot sarežģīto politisko, sociālo un ekonomisko līdzsvaru sabiedrībā.

Ja pēdējās desmitgadēs, attīstoties digitālajai videi, centrālās valdības loma daudzās jomās mazinājās, tad Covid-19 krīze parādīja, ka krīzes situācijās pārvaldības institūciju kapacitāte ir kritiski svarīga. Tikpat kritiski svarīga tā ir arī krīzes seku pārvarēšanai un ar to saistīto reformu īstenošanai.

Atgriežoties pie ekonomikas. Pandēmija ir parādījusi, ka krīzes pārvarēšanā svarīga loma ir ekonomikas noturībai. Stabils ekonomikas pamatus nodrošina atbildīga fiskālā un makroekonomiskā politika, stingra finanšu sektora uzraudzība arī ekonomiskās izaugsmes fāzē. Šodienas relatīvajai Eiropas

ekonomikas stabilitātei lielā mērā jāpateicas pēc 2008.gada krīzes veiktajām ekonomiskās pārvaldības reformām.

Dāmas un kungi!

Kā jau minēju referāta sākumā, pašreizējo situāciju raksturo ieilgusi nenoteiktība.

Tomēr, krīzes laikā ir svarīgi pēc iespējas stingrāk kontrolēt tās lietas, kuras kontrolēt ir mūsu spēkos. Un kā latviešu folklorā, te var pieminēt trīs labas lietas.

Pirmā labā lieta – īsi un vienkārši. Cieņa vienam pret otru, ievērojot valdības noteiktos piesardzības pasākumus. Šī ir tā reize, kad rūpējoties vienam par otru, mēs rūpējamies arī par savu valsti.

Otrkārt - vakcinēšanās. Vakcīnu pieejamība ir nepieciešams, bet ne pietiekams nosacījums krīzes pārvarēšanai. Šī tēma ir kļuvusi par vēl vienu līniju, kas sadala sabiedrību divās nometnēs, tai skaitā, ar gandrīz matemātisku precizitāti, arī Latvijā. Aptaujas rāda, ka tikai 50% Latvijas iedzīvotāju šobrīd ir gatavi vakcinēties.

Jāapzinās tas, ka citu aktīvu ieroču cīņā pret vīrusu mums pagaidām nav. Tādu cilvēcei nebija iepriekšējās lielākās - spāņu gripas pandēmijas laikā, kura aiznesa desmitiem miljonu cilvēku dzīvības.

Vakcinācijas kampaņas efektivitāte lielā mērā būs atkarīga no iedzīvotāju attieksmes pret vakcināciju. Arī šeit viss ir mūsu pašu rokās.¹⁵¹⁶

Un treškārt – reformas. Reformas, kas sekoja globālajai finanšu un ekonomiskajai krīzei šobrīd ir izšķirošs Eiropas ekonomikas noturības faktors. Ekonomikas Atjaunošanas un noturības mehānisms ir lielisks stimuls veikt apsteidzošas reformas, kas mūs padarīs stiprākus nākamajās krīzēs.

Šeit īsti vietā ir atgādināt visiem labi zināmo latviešu parunu “Gatavo slēpes vasarā, bet ratus ziemā.”

¹⁵ Šobrīd tikai 50% Latvijas iedzīvotāju ir gatavi vakcinēties <https://www.delfi.lv/news/national/politics/covid-19-latvija-vakcineties-gatavi-50-iedzivotaju-neatbalsta-38-liecina-aptaujas-rezultati.d?id=52883725>

¹⁶ <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/skds-aptauja-baidas-gan-no-covid-19-gan-no-vakcinas-poteties-gatava-tikai-puse.a390151/>

Paldies!